

נפגשים בפרשה, התשע"א

פרשת בלק

הרב אבינר ואלישיב רייכנר

לרפואת יעקב בן סעדה הי"ו.

השיעור נמסר בכל שבוע באתר מכון מאיר: meirTV.co.il. להערות/הארות: matan.ozana@gmail.com

א. המדרש בספרי אומר ש"לא קם נביא עוד בישראל כמשה" - אבל באומות העולם קם, וזהו בלעם. איך אפשר להשוות בין משה לבלעם?

בלעם היו כוחות רוחניים גדולים, אך הם הגיעו אליו בדרך של טומאה וכישוף. כשמגיע אליך אדם הטוען שיש לו כוחות על טבעיים, יש ארבע אפשרויות לדבר: יש לו כוחות שהושגו בדרך קדושה, יש לו כוחות שהושגו בדרך טומאה, אין לו כוחות כלל, או שיש לו "כשרון של חול" - מעין אינטואיציה להבנה איך דברים עובדים.

בלעם איננו מכשף סוג ד', הוא קוסם סוג א': "כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאר יואר" (במדבר כ"ב, ו). הבעיה היא שהוא ניצל את כוחו הגדול לרעה. כל הדימיון שלו למשה רבינו הוא בעוצמת הכוחות הרוחניים שלו, בחכמה, אך לא במידות ובתכונות הנפש, שכן המשנה באבות אומרת (ה', יט): "עין טובה, ורוח נמוכה, ונפש שפלה, מתלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה, ורוח גבוהה, ונפש רחבה, מתלמידיו של בלעם הרשע". ומשה רבינו בוודאי מתלמידיו של אברהם אבינו היה, שנאמר בו: "זה איש משה עניו מכל האדם אשר על פני האדמה" (במדבר י"ב, ג). ובלעם לעומתו אמר: "אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב..." (במדבר כ"ב, יח), ורש"י שם אומר: "למדנו שנפשו רחבה ומחמד ממון אחרים".

ב. מה העניין במשא ומתן שמתנהל לכאורה בין בלעם לקב"ה (לגבי האם ללכת אל בלק או לא)?

רש"י אומר שבלעם חשב שהוא יכול לגנוב דעת עליון. הקב"ה לעומתו ניסה לפתוח עימו בדברים, רצה לעורר אותו בתשובה כשאמר לו "מי האנשים האלה עמך" - כפי שעשה עם אדם הראשון כששאל אותו "איכה?". וההבדל הוא - אדם הראשון חזר בתשובה, ובלעם הסיק שניתן לגנוב דעת עליון והמשיך בדרכו. וזו הדוגמה בתורה ממנה לומדת הגמרא (מכות י:): ש"בדרך שאדם רוצה לילך בה - מוליכין אותו".

ג. באותו ענין - האם יש הבדל בין אדם הרוצה להיטיב לבין אדם הרוצה להרע מבחינת סיעתא דשמיא?

בגמרא (ע"ז נה.). מסופר על תקופה בה לא ירד גשם. והיתה דמות שנגלתה בחלום לעובד כוכבים ואמרה לו שאם יקריב בן אדם - ירד גשם. ובאמת - לאחר שהקריבו אדם, ירד גשם. ואז אומרת הגמרא: "דאמר ריש לקיש: אם ללצים - הוא יליץ, ולענווים - יתן חן' (משלי ג', לד). בא ליטמא - פותחין לו, בא ליטהר - מסייעין אותו". מכאן אפשר לדייק שיש הבדל בין הסיוע לאדם הרוצה להיטיב, לבין ה"פתיחה" לאדם הרוצה להרע. אבל בכל אופן - בחירה חופשית יש כאן.

ד. הגמרא (ברכות ז.) אומרת שבלעם ידע לכוון לזמן ביום בו הקב"ה כועס. למה הכוונה?

מכשף הוא סוג של טכנאי ששולט על כוחות (אבל לא כל טכנאי הוא מכשף...). העבודה שלנו בעוה"ז היא ההפך הגמור מכך - אנו צריכים לעמול ולעבוד על המידות כדי לידבק בה', אין כאן עבודה טכנית.

הרמב"ם במורה נבוכים מסביר שעולמו של הקב"ה הוא ברובו המוחלט טוב, ומיעוטו לא טוב. הסתכלות כזו על המציאות נקראת "אופטימיות". לא מדובר בנאיביות, אלא בהסתכלות מפוכחת על המציאות. בלעם לעומת זאת, אומר הרב קוק באורות הקודש, הוא פסימי. הוא רואה את מיעוט הרע שבמציאות כחזות הכל. הוא ידע טכנית לאתר את מיעוט הזמן בו יש מחסור בטוב - ולהעצים אותו כך שיראה כאילו הכל רע.

ה. מה העניין בנס פתיחת פי האתון לכבוד גוי כבלעם?

בלעם הוא זה שמצטייר כחכם גדול, כ"יודע דעת עליון", כאדם שכוחו בפיו. יש מסר אדיר בכך שמי שבסופו של דבר מטיף לו מוסר היא האתון, שמותירה אותו ללא מענה. יוצא שמבחינה מוסרית פשוטה - בלעם היה פחות מוסרי מאתון.

ו. בסוף הפרשה בלעם מצליח לטכס עצה שמחטיאה את עם ישראל. וכאן כבר אין הגנה מצידו של הקב"ה, מדוע?

אין מה להשוות - הקב"ה סייע לעמ"י היכן שהדבר לא היה תלוי בהם ולא היתה בכלל אפשרות של השתדלות מצידם, ושם באמת שייך נס. אבל בחטא מדין - שם היה מקום להשתדלות. האדם צריך לדעת שהוא עומד בעוה"ז מול ניסיונות ועליו להתגבר, שיש לאדם בחירה חופשית גמורה בענין, כפי שאומר הרמב"ם בהלכות תשובה. וצריכים לדעת - אין הקב"ה מעמיד אדם בניסיון שאין הוא יכול לעמוד בפניו.

ז. בסופו של דבר קיבלנו ברכות טובות מבלעם. אפילו את התפילה אנו פותחים ב"מה טובו אהליך יעקב".

צריך להדגיש כי ברכות אלו הם ברכותיו של הקב"ה, לא של בלעם - שכן הקב"ה אמר לו: "את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר" (במדבר כ"ב, לה). וכעת מובן כיצד יתכן שנפתח איתם את התפילה.

שְׁבַת שְׁלוֹם וּמְבוֹרָךְ